

Præterea, ex animalibus venenosis, ex plantis et herbis noxiis efficacia conficiuntur remedia. Aliunde summa Creatoris sapientia tam mirabiliter in his substantiis emicat quam in aliis, videlicet ratione constructionis, propaginis, nutritionis, etc. Ergo, etc. Hinc concludit Racine, loco citato, v. 303 :

Telle est de l'univers la constante harmonie,
De son empire heureux la discorde est bannie.
Tout conspire pour nous, les montagnes, les mers,
L'astre brillant du jour, les fiers tyrans des airs.
Puisse le même accord régner parmi les hommes !

Quanta ergo est absurditas in eo atheorum ratio-
cinio : Quædam in mundo nos latent : ergo nullus est
ordo, nulla sapientia, vel omnia casui fortuito tribui
possunt !

Inst. 2°. Quidam insoliti nascuntur effectus qui vo-
cantur monstra : atqui tales effectus insipientiæ sunt
characteres. Ergo, etc.

Nego min. Nam 1° effectus qui consecutaria sunt
legum sapienter institutarum reputari non debent
insipientiæ characteres : atqui effectus insoliti, qui
nobis obijciuntur, consecutaria sunt legum, etc. Con-
ceptio enim, nutritio et nativitas fœtus secundum leges
sapienter institutas fieri solent : si quædam acciden-
talia naturalem hanc ordinationem deturbent, Deus
miraculum operari non tenetur, ne monstruosum nas-
catur individuum. 2° Tanta sapientia relucet in mon-
stris, ut casui fortuito tribui nequeant; quis enim,
v. g., serio dicet hominem a nativitate gibbosum,
claudum, cæcum, etc., casu fuisse formatum? 3°
Etiam si non periperemus cur Deus permiserit eve-
nire monstra, evidenter inde concludere non liceret
ipsum non existere, aut ipsius existentiam mundum
non arguere, aut sapientem ordinem in mundo non
conspici vel casu contigisse. Ergo, etc. Hinc D. De
Polignac (*Anti-Luc.*, I, 9) :

O ratio humanæ mentis, quam cæca superbis!
Hæc in mente Dei si quondam, carcere rupto,
(Atque utinam) aspiceres, proh ! quam tibi juxta repente
Cuncta viderentur, quæ nunc male cognita damnas !

ARGUMENTUM SECUNDUM.

Ex formatione corporis nostri.

PROPOSITIO.

*Ex formatione corporis nostri demonstratur Deum
existere.*

Prob. Certum est corpus nostrum, mirabiliter con-
stitutum, casu fortuito non existere : ergo a solo Deo
formatum est. Vel enim a solo Deo formatum est, vel
a matre, vel a materia, vel a natura : atqui tria pos-
teriora deci nequeunt. 1° *Non a matre*; constat enim
corpus humanum in utero matris formari, volvi,
crescere, ipsa ignorante quomodo hæc singularis
operatio fiat. 2° *Non a materia*; materia quippe est
iners et cæca : nullum habet in se principium acti-
vitatibus : atqui corpus humanum tot partibus diversis
mira proportione inter se colligatis constans, ex causa
cæca, inerte et omni cognitione destituta oriri non
potest. 3° *Non a natura*; nam vel natura, abstractivè
sumpta, est ens aliquod, vel non : si prius, ens istud
omnia formans et ordinans, est supremum, a se exis-
tens, summe intelligens et independens, proindeque
Deus; si posterius, ergo corpus nostrum e nihilo
prodiit, sine causa existit, quod est absurdum.
Ergo, etc.

Nullum est ens organis instructum et vivens circa
quod simile confici non possit argumentum, ex quo
infertur supremum et valde sapientem esse totius na-
turæ auctorem. Aliunde demonstratur hunc auctorem
ex necessitate naturæ suæ existere et ipsius perfec-
tiones nullos agnoscere limites.

ARTICULUS TERTIUS

DE ARGUMENTIS MORALIBUS.

Argumenta moralia sunt illa quæ ex ordine naturali : v. g., ex consensu hominum eruuntur. Plurima proponi solent, sed duo seligimus, unum ex consensu populorum et alterum ex stimulis conscientiæ deductum.

ARGUMENTUM PRIMUM.

Ex consensu populorum deductum.

Hoc argumentum, licet in natura humana fundatum et simul ex perpetua traditione depromptum, apud SS. Patres, S. Th. aliosque celebriores theologos non reperitur. Minime igitur necessarium est ad existentiam Dei optime astruendam, et nulla est ratio cur illud ante cætera proferatur tanquam solidius, ut quidam recentiores prætenderunt.

PROPOSITIO.

Ex consensu populorum invicte demonstratur Deum existere.

Prob. Ut ex consensu populorum invicte demonstretur Deum existere, duo sufficiunt, nempe 1° omnes populos fuisse unanimes in admittendo supremo Numine, et 2° hunc consensum invictum esse veritatis argumentum : atqui hæc duo certa sunt.

1° *Omnes populi fuerunt unanimes in admittendo supremo Numine* : hoc enim factum testimonio scriptorum omnium gentium et temporum etiam remotissimorum constat.

Prætermittimus Moysen, omnium scriptorum antiquissimus, Job aliosque auctores sacros qui perfectam tradunt doctrinam de Deo et ejus attributis.

Cicero (*de Legibus*, l. 1, n. 24) : Ex tot generibus

» nullum est animal, præter hominem quod habeat
» notitiam Dei ; de ipsisque hominibus nulla est gens
» tam immansueta tamque fera, quæ non, etiamsi
» ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum esse sciat. »

Seneca (*Epist.* 117) : « Multum dare solemus præsumptioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est aliquid omnibus videri. Tanquam deos esse sic colligimus quod omnibus de diis opinio insita sit, nec ulla usquam est adeo extra leges moresque projecta, ut non aliquos deos credat. »

Plutarchus (*adv. Colotem*, p. 1125, edit. in-fol. an. 1624) : « Et si terras obeas, invenire possis urbes minus, litteris, legibus, domibus, opibus, numismate carentes, gymnasiorum et theatrorum nescias : urbem templis diisque carentem, quæ precibus jurejurando, oraculo non utatur, non bonorum causa sacrificet, non mala sacris avertere nitatur, nemo unquam vidit : sed facilius urbem condi sine solo posse puto, quam, opinione diis penitus sublata, civitatem coire aut constare. »

Alii auctores antiquissimi testantur opinionem divinitatis apud omnes gentes exstitisse. Herodotus alique scriptores historici mentionem faciunt de religione apud populos quorum historia describunt recepta, Homerus, Hesiodus et alii poetæ celebrant deos ; Lucretius laudat Epicurum ex eo quod *primus* contra *horribilem religionis aspectum* insurrexerit (l. 1, v. 64). Constat denique eandem opinionem jugiter viguisse apud Hebræos, Chaldæos, Ægyptios, Persas, Indos, Arabes, Græcos, Romanos, Gallos, Germanos, etc.

Ubiq̄ præterea occurrunt signa et monumenta universalem hanc de divinitate opinionem testantia, scilicet, leges religionem spectantes, cæremoniæ prescriptæ, sacra plus minusve solemnia, dies festorum indicti, templa erecta, sacerdotes instituti, etc. Hæc merito sic exprimit Racine (*Chant 1er*, v. 331) :

Oui, je trouve partout des respects unanimes,
Des temples, des autels, des prêtres, des victimes.

Eadem opinio nunc viget et monumenta ejusdem generis reperiuntur apud omnes populos etiam barbaros, in silvis degentes et incultos, qui saltem aliquod numen agnoscunt, ut historiis authenticis et relationibus viatorum fide dignissimis constat. Ergo 1º, etc.

2º Unanimis ille populorum consensus invicte probat Deum existere, si facile explicetur in sententia theistarum et in opinione atheorum nullo modo possit explicari : atqui res ita se habet.

1º *In sententia theistarum facile explicatur.* Deus enim in prima rerum origine se hominibus manifestavit, sui existentiam in cunctorum cordibus quodam modo impressit, sua attributa in creaturis et in ordine mundi depicta omnium oculis conspicienda fecit; primi homines hanc fidem, qua imbuti erant, ad sequentes generationes transmiserunt, easque docuerunt supremum conditorem et omnium moderatorem in toto orbe relucentem videre. Sed, decurrentibus sæculis, homines naturam, præsentiam vel operationes Dei explicare volentes, in varios inciderunt errores : hinc idololatria, quæ tamen omnem supremi Numinis notitiam nunquam penitus exstinxit, ut in infra dicendis patebit. Ergo, etc.

2º *In atheorum opinione unanimis populorum consensus de existentia Dei nullo modo explicari potest.* Celebriores enim athei, inter quos poeta Lucretius, illum tribuunt vel præjudiciis et educationi, vel formidini occasione terribilium naturæ phænomenorum excitatæ; vel ignorantia, quæ mirabiles effectus in mundo existentes explicare non valens, eos attribuit causæ occultæ quam Deum vocavit; vel politicæ arti principum, qui Deum excogitarunt ut subditos terrent eosque facilius subderent : atqui nihil horum rationabiliter dici potest. 1º Dici non potest fidem universalem in existentiam Dei *ex præjudiciis et educa-*

tione ortam esse, quia hæc non sunt universalialia et constantia; examini subjecta, facile excutiuntur et mutantur, cum recta ratione conciliari non possunt : contra vero, fides in Deum est universalis, constans, eo firmior evadit quo strictiori subicitur examini, et sub omni respectu rectæ rationi optime congruit. Ergo 1º, etc.

2º *Non ex formidine;* alioquin hæc de existentia divinitatis sententia non esset tam universalis, constans et uniformis. Insuper Deus, in ea hypothesi, ut formidabilis tyrannus haberetur, et tamen ubique repræsentatur ut bonus et beneficus : sic ipsimet Scythæ, licet barbari, Alexandrum alloquuntur (Quint. Cur., lib. 7, nº 33) : *Si deus es, tribuere mortalibus beneficia debes, non sua eripere.* Ergo 2º, etc.

3º *Non ex ignorantia;* nam 1º homines omnium locorum et temporum, docti sicut et indocti, mirabiles effectus in orbe conspectos Deo non ita tribuissent, si nullam illius ideam habuissent, et in tali sententia omnes ita perseverare non potuissent, etiam post maximum adhibitum examen. 2º Si Deus non existat, assignanda est causa mirabilium hujusmodi effectuum, quod certe rationabiliter non faciunt athei. 3º Sententia quæ eo firmior sit quo magis in cognitione rerum naturalium proficimus, ignorantia adscribi non potest : atqui talis est opinio de divinitatis existentia, ut observat Bacon (*de Atheismo*, pag. 183, edit. in-fol., ann. 1638) : « Deus nunquam edidit miraculum ad » atheismum convincendum, quoniam opera ejus or- » dinaria huic rei sufficiunt : verum est tamen parum » philosophiæ naturalis homines inclinare ad atheis- » mum, at altiore scientiam eos ad religionem cir- » cumagere. Etenim intellectus humanus, dum causas » secundas intuetur sparsas, interdum eis acquiescere » potest, nec ulterius penetrare; verum, cum tandem » catenam earum connexarum inter se et confœdera- » tarum contemplari pergat necesse habet confugere » ad Providentiam et Deitatem. »

4° *Non ex arte politica*, et quidem ob multiplices rationes : 1° enim auctores omnium ætatum, qui originem artium nobis referunt, de origine theismi et religionis nihil dicunt; 2° repugnat omnes principes et legislatores in hujusmodi figmento tam perfecte sibi consensisse; si Deus non existit, est impossibilis, cum ab alio ente existentiam accipere non possit : quomodo ergo principes ideam rei impossibilis habere potuerint? 3° Multo magis adhuc repugnat eos talem ideam repugnantem, ex hypothesi, et cupiditatibus adversam, cunctis gentibus persuasisse. 4° Quidquid arbitrarium et a solis hominibus statutum est non est firmum et perseverans : « Opinionum enim commenta » delet dies, naturæ judicia confirmat, ait Cicero (*de Natura deorum*, 1, 2, n° 5). 5° Fides in divinitatem viget apud populos agrestes qui nullas habent leges, nullosque principes politicos, saltem qui partem fingendi ab aliis principibus ediscere potuerint. Ergo, etc.; aliunde, etc. Ergo, etc.

Quis sensatus non videt hos aliosque similes atheorum conatus meras esse argutias seria confutatione indignas? Ergo, etc.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Constat relationibus viatorum fide dignis plures exstitisse et etiam nunc existere populos barbaros qui nullum agnoscunt Deum : ergo consensus populorum in admittendo supremo Numine non est unanimes.

R. 1°. *Nego ant.* Non facile enim adhibenda est fides relationibus viatorum : 1° quia sæpe non satis diu morati sunt apud populos ut veram opinionem eorum de Deo agnoscerent; 2° quia idiomata eorum non callebant, nec idcirco sermonem de Deo et religione cum illis habere poterant : revera contigit aliquos populos exhibitos fuisse ut atheos, qui postea deprehensi sunt Deum agnoscere et venerari. 3° Communiter viatores

crediderunt prædictos populos nullum venerari Deum, quia nec templa, nec altaria, nec ulla sacra apud eos viderunt : at fieri potest ut populus incultus, barbarus, vagus et palabundus, sine domibus et tectis existens, nulla templa, altaria, aliaque signa religionis publica habeat, et tamen aliquam divinitatem admittat. Ex templorum, sacerdotum aut sacrorum rituum existentia recte concluditur populum agnoscere Deum : ex illorum vero defectu inferri non potest populum aliquam ideam Dei non habere. 4° Quia fieri potest ut illi viatores, mala fide, falsa narraverint. Ergo, etc.

R. Nego conseq. Etiam si enim concederetur quosdam exstitisse et etiam nunc existere populos barbaros qui nullum agnoscerent Deum, non ideo concludendum foret consensum populorum circa Dei existentiam non esse moraliter unanimes : tales quippe gentes incultæ et barbaræ pro nihilo æstimandæ sunt respectu totius generis humani, habendæ sunt sicut infantes et amentes usu rationis carentes : Deum propter defectum attentionis aut tarditatem ingenii ignorant, non vero proprie negant. Ergo, etc. Eamdem difficultatem sibi proponit sicque eam diluit poeta gallicus pluries citatus (*Chant Ier*, v. 375) :

Ces épaisses forêts qui couvrent des contrées,
Par un vaste océan des nôtres séparées,
Renferment, dira-t-on, de tranquilles mortels
Qui jamais à des dieux n'ont élevé d'autels :
Quand d'obscurs voyageurs racontent ces nouvelles,
Croirai-je des témoins tant de fois infidèles?
Supposons cependant tous leurs rapports certains ;
Comment opposerais-je au reste des humains
Un stupide sauvage errant à l'aventure,
A peine de nos traits conservant la figure ;
Un misérable peuple égaré dans les bois,
Sans maîtres, sans états, sans villes et sans lois?
Qu'à bon droit, libertins, vous êtes méprisables,
Lorsque dans ces forêts vous cherchez vos semblables.

Inst. 1°. Tota litteratorum secta apud Sinenses aperte profitetur atheismum. Ergo, etc.

R. 1°. *Retorqueo argumentum.* Tota secta Sadducæorum apud Judæos immortalitatem animæ negabat : ergo populus judæicus vitam futuram non admittebat. Numerosa erat secta Epicureorum apud Romanos : ergo Romanos erant athei.

R. 2°. *Nego ant.* Communiter enim *litterati* apud Sinenses summo in honore habent Confucium et ipsius libros, quos vocant canonicos : porro libri Confucii fidem unius Dei, omnium conditoris et moderatoris, sine ulla ambiguitate faciunt. Ergo, etc. Vide P. du Halde (*Description de la Chine*, t. III, p. 1 et suiv.)

R. 3°. *Nego conseq.* Dicimus enim consensum omnium populorum circa Dei existentiam esse moraliter, non vero metaphysice, unanimem : porro quædam atheorum sectæ non impedirent quin consensus populorum circa Dei existentiam esset moraliter unanimes. Ergo, etc.

Inst. 2°. Ut consensus populorum circa Dei existentiam sit moraliter universalis, debet esse omnium temporum et omnium locorum : atqui præ sagire non possumus quænam futura sit opinio populorum circa Divinitatem, nec quid nunc sentiant populi ignoti. Ergo, etc.

R. 1°. Non necesse est ad futura tempora attendere ; eo ipso enim quod huc usque omnes populi crediderint Deum existere, illorum consensus universalis et constans atque firmum veritatis argumentum, ut ostendimus.

R. 2°. *Nego min.* Quæ enim natura fundantur, semper sunt eadem : atqui opinio populorum circa Divinitatis existentiam natura fundatur. Omnes namque homines sic consentire non potuerunt in admittenda tali opinione sensibus impervia et cupiditatibus adversa, nisi ipsis tradita fuerit et ad eam natura duce impellantur. Per analogiam igitur judicare debemus eandem opinionem apud populos nobis ignotos vigere, et in futuris sæculis perseveraturam sicut in præteritis existit. Ergo, etc.

Obj. 2°. Omnes populi fuerunt unanimes in admittenda deorum multiplicitate : atqui deorum multiplicitas est cumulus absurditatis. Ergo, *a pari*, quamvis, etc.

R. *Nego maj.* Tota enim gens Hebræa unicum agnoscebat et venerabatur Deum, nobiliores philosophi unitatem Dei agnoscebant, et inter gentes saltem multi supremum credebant Deum, cui cæteri dii erant subditi. Vide exquisitum opus inscriptum : *Religionis naturalis et revelatæ principia* (auctore Hooke), t. I, p. 228; *Essai sur l'indifférence*, etc., t. III, c. 24, etc.

R. 2°. *Nego consequentiam et paritatem.* Nam 1° consensus populorum circa deorum multiplicitem non erat unanimes ; varii erant dii pro variis temporibus, regionibus et familiis ; unanimes vero fuit circa divinitatis existentiam. 2° Illæ opiniones a præjudiciis vel cupiditatibus oriri poterant ; sic plures deos finxerunt idololatræ, quia unicum Deum omnibus simul providentem animo non capiebant ; libido causa fuit cur altaria Veneri erigerentur, etc. ; at consensus circa divinitatis existentiam a præjudiciis non oritur, quia præjudicia non sunt tam universalis, tam constantia et uniformia ; non a cupiditatibus, cum e contra, fides in divinitatem cupiditatibus adversetur. Ergo, etc.

Inst. 1°. Credere Deum aliter quam est, idem est ac si non crederetur : ergo polytheistæ revera Deum non agnoscebant. Ita d'Alembert. (*Éléments philosophiques*, p. 63 et 66.)

R. *Nego ant.* Ingens enim datur discrimen inter existentiam alicujus rei cognoscere et proprietates ejus recte comprehendere ; quod optime sic explicat Barruel, t. II, p. 146, ipsum d'Alembert premens :

« *Supposons que deux mille personnes me disent avoir vu le philosophe que je réfute : les uns en font un homme très-savant, très-modeste, religieux, débonnaire, très-clair et très-profond métaphysicien ; selon les autres, c'est un homme très-léger, pointilleux, en-*

tortillé, glorieux, rusé, irrégulier et très-superficiel. Croirai-je pour cela qu'il n'existe point de d'Alembert? et dirai-je que croire cet académicien, ce qu'il n'est pas, c'est à peu près la même chose que de ne pas croire qu'il existe? Non, sans doute. Quoique tous ces divers témoignages ne puissent m'autoriser à prononcer sur ses qualités personnelles, je serai au moins très-assuré de son existence, et voilà précisément sur quoi tombe la force de la preuve morale, ou le consentement de l'univers sur l'existence de Dieu. » Hac via solum demonstratur Deum existere, non vero quid sit, saltem sub omni respectu. Ergo, etc.

Inst. 2°. Admittere principium quo tollitur divinitas, idem est ac si Deus non admitteretur: atqui multiplicitas deorum tollit ipsam divinitatem, ait Tertull. (lib. 1 contra Marcionem, c. 3). Ergo, etc.

R. Dist. maj. Admittere principium quo, etc., idem est ac si Deus non admitteretur, si consecrarium hujus principii advertatur, *conc.*; si non advertatur, *nego maj.* Eodem sensu, *distincta minore, nego conseq.* Fateor equidem deorum multiplicitatem tollere ipsam divinitatem: quia prorsus impossibile est Deum esse multiplicem vel duplicem, ut volebat Marcio; talis est sensus verborum Tertulliani. At consecrarium hujus principii non advertabant nec concedebant gentiles. Ergo, etc.

ARGUMENTUM SECUNDUM.

Ex stimulis conscientiae petitum.

PROPOSITIO.

Ex stimulis conscientiae probatur Deum existere.

Prob. Unusquisque, post scelus patratum, aliquos conscientiae stimulos experitur: *Hæ sunt impiis assidue domesticæque furie quæ dies noctesque parentum pœnas a consceleratissimis filiis repant,* inquit Tul-

lius (*Orat. 2 pro Sext. Roscio*, n. 67): at constantes illi conscientiae stimuli probant Deum existere. Probant enim Deum existere, si a solo Deo proveniant: at prædicti conscientiae stimuli a solo Deo oriuntur: vel enim a Deo oriuntur, vel ab anima, vel ab alio ente a mente distincto, quod non sit Deus. Atqui duo posteriora dici nequeunt: 1° non ab anima nostra; nam tunc oriuntur necessario vel libere: si necessario omnes homines sive nocentes, sive innocentes, eos similiter experirentur; si libere, nunquam iaviti eos pateremur: at utrumque est falsum: ergo 1°, etc. 2° Non ab alio ente ab anima nostra distincto, quod non sit Deus; nam, præter animam, nihil admittere volunt athei nisi materiam. Manifeste autem repugnat materiam inertem, cæcam, esse causam efficientem stimulorum qui solos excruciant nocentes. Ergo 2°, etc.; aliunde, etc. Ergo, etc.

Stricte loquendo, hæc demonstratio ad universalem de existentia Dei persuasionem reducitur, et est ejus respectus specialis, in quantum, scilicet, Deus ut criminis vindicator habetur.

NOTA. Si una ex præcedentibus demonstrationibus seorsim sumpta plenam tantæ veritatis convictionem in mente nostra imprimat, quantam lucem omnes adunatæ generare debent! Certe quilibet in societate educatus, a cupiditatibus liber et recta ratione utens, non magis Dei quam solis existentiam negare potest.

QUÆSTIO SECUNDA.

QUID SIT DEUS SEU QUÆNAM SINT EJUS
ATTRIBUTA.

Nomine *attributi* id intelligitur quod de alio prædicatur seu dicitur: cum autem Deus sit ens perfec-